

Sukunimitietoutta suomalaisille

Suomalainen nimikirja. Etunimet: KUSTAA VILKUNA, avustajat MARKETTA HUITU ja PIRJO MIKKONEN. Sukunimet: PIRJO MIKKONEN, SIRKKA PAIKKALA. Suomen kielen sanakirjat 6. Otava, Helsinki—Keuruu 1984. 925 s.

Ne jotka ovat ostaneet Otavan Suomen kielen sanakirja-sarjan, ovat saaneet kirjahyllyynsä tietoa sivistyssanoista, fraaseista, sitaateista, nykysuomen oikeinkirjoituksesta, lentävistä lauseista ja viimeksi etu- ja sukunimistä. Aihepiirit kertovat jotain siitä, miltä suomen kielen tutkimuksen aloilta keskenään kilpailevat kaupalliset kustantajat löytävät sellaista tietoa tai aineistoa, jonka julkaisutyötä heidän kannattaa rahoittaa — jopa tutkimuksen osalta. Tällaiset julkaisut myös valmistuvat usein aivan toista vauhtia kuin »normaalitutkimukset», joita yleensä kahlitsevat tavanomaiset tieteelliset pelisäännöt ja monenlainen byrokratia. Eivät tavoitteetkaan tosin ole samat.

Suomalaisen nimikirjan alkuosana on tarkistettu ja täydennetty laitos Kustaa Vilkun 1977 ilmestyneestä kirjasta Etunimet. Se vie vain neljänneksen sivumäärästä: sivuutan sen seuraavassa vanhana tuttuina. Sukunimien osuudeksi jää 700 tiheästi ladottua kaksipalstaista sivua. Kyseessä on ensimmäinen laaja tietoteos suomalaisten yleisimmistä omakielisistä tai suomalaistuneiksi katsotuista sukunimistä.

Sukunimiosan sisältöä ei voi arvioida viittaamatta teoksen taustaan. Muhkea kirja on suurelle kustantajalle tehty tilaus-työ, ja kustantajan päätavoitteena on varmasti ollut saada pikapuoliin valmiiksi sellainen teos, joka täyttää tietyn ostajapiirin vaatimukset. Tekijät ovat joutuneet laajan, ongelmallisen ja vähän tutkitun mutta silti monella tavalla keskeisen aineiston pariin. Siksi voi ainakin arvailla, että erilaisia kompromisseja on täytynyt tehdä paljon. Tämäntapaiselle teokselle on selvästi ollut olemassa ns. sosiaalinen tilaus, ja siksi kirja on ollut oikeastaan pakko tehdä — tutkimustilanteeseen katsomatta. Nyt ainakin kustantajaa voi onnitella siitä, että se on löytänyt tekijöiksi kaksi nuorta, ahkeraa ja vaikeuksia pelkäämätöntä tutkijaa. Kokeneemmat tuskin olisivat tällaiseen hankkeeseen uskaltaneet.

On muitakin asioita, joihin Suomalaisen nimikirjan sukunimiosan sisältö on suhteutettava. Sukunimistömmä kuvauksen ja sen historian selvittelyn ongelmat ovat laajoja ja tutkimusaineistot runsaita mutta epätasaisia. Aloitan muutamista usein mainituista luvuista.

Aineisto ja esitystapa

Erilaisten sukunimien määrä koko väestöllä on n. 76 000. Näistä on vieraskielisiä runsaat 20 000 (27 %) ja vain yhdelle henkilölle kuuluvia (enimmälti kaksiosaisia avionimiä) n. 15 000. Kun ainoakertaiset nimet ja vierasperäiset nimet karsitaan, jää

jäljelle noin 41 000 erilaista sukunimeä, ja näistä noin 5 000 nimellä on vähintään 100 haltijaa. Suuren nimikirjan sukunimiosan perusaineistona ovat juuri nämä vähintään sadalla suomalaisella olevat sukunimet.

Kaikilla nykyisin käytössä olevilla sukunimillä on jokin syntymäaika ja jokin asiatausta, mutta ne molemmat ovat tarkoin nähtävissä yleensä vain pienestä osasta tällä vuosisadalla otettuja sukunimiä. Osasta sukunimiä niiden todennäköinen alkuperä on pääteltävissä nimien kielellisen rakenteen perusteella, mutta tällaistenkin sukunimien ikä (periytyminen) voi jäädä arvoitukseksi. Lisäksi on huomattava, että samanasuinen sukunimi on voinut syntyä monella eri taholla, moneen eri aikaan ja monista erilaisista lähtökohdista. Tarkka tutkimus sukunimimme historiasta on aina väistämättä myös sukututkimusta, eikä sellaiseen ole laajoissa aineistoissa tietenkään juuri minkäänlaisia mahdollisuuksia. Kun vielä sukunimitutkimusta varten kootut aineistot puuttuvat miltei tyystin ja kun erilaiset henkilöhistorialliset aineistotkin ovat katkelmaisia, voi hyvin kysyä, miten tällaisen kirjan kirjoittaminen ylipäätään on ollut mahdollista.

Voisi tietysti kuvitella, että tietokonepohjainen väestörekisteri tarjoaisi hyvän perustan esim. kaikkien sukunimimme levikkien kartoittamiselle. Kansalaisten intiimiyden suoja tuskin kärsisi siitä, jos jostakin näkyisi, missä pitäjissä erilaisten sukunimien haltijat ovat syntyneet. Joka tapauksessa tekijät ovat sukunimiosan johdannossa joutuneet toteamaan, että he eivät ole saaneet käyttölupaa edes siihen Valtionarkistossa olevaan henkilörekisteriin (ns. Maamme-kirjaan), joka muuten on ollut tämälapsien tutkimusten tekijöille avoin. Olisiko niin, että humanistinen tutkimus ei saa olla kaupallisiin perusteisiin tai kysynnän mukaan ohjailtavaa, vaikka sama hyötyajattelu muussa tutkimuksessa on kovin usein etualalla?

Kirjoittajat ovat tyytyneet asemaansa ja käyttäneet niitä lähteitä, jotka ovat ke-

nen tahansa saatavilla, ts. avoimia arkistokokoelmia ja painettuja lähteitä asiakirjajulkaisuista valtakunnan puhelinluetteloihin. Arkistoaineiston poiminnassa he ovat voineet käyttää jonkin verran apu-työvoimaa, mutta muuten kaikki aineisto (noin 10 000 sukunimestä) on koottu itse, ja näyttää siltä, että Suomalaisen nimikirjan ohella on syntynyt myös pari kotiarkistoa, joissa on »tuhansia levikkikarttoja» ja vähintään kymmeniätuhansia nimilippuja.

Näin suuria käsikäyttöisiä aineistoja ei ole helppo hallita. Sukunimiosan kirjoittamista on kyllä helpottanut se, että asioiden esitystapa on sanakirjamainen: kaikista karsintarajat ylittäneistä sukunimistä on kirjassa eräänlainen nimiartikkeli tai — jos samantapaisia nimiä on koottu yhteen artikkeliin — ainakin viitehakusana. Näiden 4 890 nimen lisäksi artikkeleissa on tietoja n. 6 000 harvinaisemmasta tai (fonotaktisin perustein) vierasperäiseksi katsotusta sukunimestä.

Tällaiseen esitystapaan liittyy kuitenkin myös monia hankaluuksia. Artikkelissa on helppo esittää systemaattisesti samantyyppisiä jokaiseen nimeen liittyviä tosi-asioita — jos niitä on esitettävissä. Kirjoittajat ilmoittavat, että artikkeleissa on pyritty esittämään seuraavat asiat: 1) sukunimen suhteellinen ikä asiakirjalähteiden perusteella ja — jos nimi on vanha — poimintoja asiakirjamerkinnoista, 2) nimen nykyinen esiintymäalue pääpiirtein sekä tietoja nimen aiemmasta levikistä, 3) aiemmat ja mahdolliset uudet tulkinnat nimen alkuperästä. Näistä kuitenkin vain levikki ja asiakirjamerkinnot ovat sellaisia asioita, joista kaikkien nimien osalta voi saada esiin jotain varmaa. Esim. kaikki aiempaan tutkimukseen perustuva tieto, joka sinänsä on hyvin keskeisessä asemassa, on joka suhteessa epätasaista. Tämä on houkuttellut kirjoittajia asioiden tarkempaan selvittelyyn, mutta se ei useinkaan ole vakiorakenteisiksi tarkoitetuissa artikkeleissa helppoa. Uusia oletuksia nimien alkuperästä on esitetty runsaasti, mutta asioita tuntevakaan ei voi aina ar-

Kirjallisuutta

vata, millaisia perusteita niille on esitettävissä. Suuri osa kirjan lukijoista luottaa varmasti painettuun sanaan paljon enemmän, joten arveluttavat selitykset tullaan omaksumaan samaan tapaan kuin hyvätkin.

Tilaa uusille selityksille ei ole ollut paljon; yksinkertainen jakolasku osoittaa, että yhdellä sivulla on keskimäärin kahdeksan nimiartikkelia tai »hakunimeä». Tämä merkitsee sitä, että jokaisesta nimestä olisi voitu kirjoittaa tekstiä keskimäärin sen verran kuin mahtuu normaalin konekirjoitusliuskan kolmannekseen. Tilan säästämiseksi eli samojen asioiden toiston välttelemiseksi on samakantaisia nimiä pyritty käsittelemään yhdessä; silloin muiden kohdalla on vain viite tähän artikkeliin. Kovin systemaattista tällainen menettely ei kuitenkaan näytä olevan. Varsinkin samojen selitysten toiston välttely on ollut vaikeaa jo siksi, että toisto kiusaa oikeastaan vain niitä lukijoita, jotka tutustuvat kirjaan laajemmin. Muuten pisimmät artikkelit ovat noin puolen sivun (yhden palstan) mittaisia, mutta tällaisia ei ole paljon. Harvat poikkeukset yleisestä linjasta saattavat pistää silmään. Niinpä mm. nimestä *Tissari* on — sukututkijoiden kirjoittelun innoittamana — kertynyt selvitystä kokonaisen sivun verran, vaikka nimellä on (1970) vain 925 haltijaa.

On helppo arvata, että tekijät eivät työhön ryhtyessään ole pystyneet edes kuvittelemaan sitä, miten moninaisten ja hankalien ongelmien kanssa he joutuvat tekemisiin, vaikka kummallakin oli jonkin verran kokemusta nimistöntutkimuksesta ja Pirjo Mikkosella jopa henkilönimien tutkimuksesta. Aiempi sukunimistömmen selvittely on tutkimusalueen laajuuteen nähden ollut sen verran suppea-alaista, että kokonaiskuva on jäänyt melko vajaaksi ja aukkoisilta osiltaan silotellun tuntuiseksi. Oikeastaan vasta nyt, Suomalaisen nimikirjan ilmestyttyä, on paremmin nähtävissä, miten laajasta ja keskeisestä tutkimusalasta on kysymys. Sukunimistömmen selvittely ei ole vain su-

kutukijoiden ajankulua vaan monipuolista menneisyyden selvittelyä koko nimistömmen (etunimien, lisänimien ja paikanimien) avulla.

Pelkkänä työsuorituksenakin sukunimiosa on kunnioitettava saavutus. Jos joku optimistinen tutkija arveisi, että häneltä kuluisi loputtoman laajan aineiston keruuseen ja kirjoitustyöhön keskimäärin yksi päivä kutakin sukunimeä kohden, niin kirjan teko kestäisi parikymmentä vuotta. Tällainenkin arvio olisi laajan »etymologisen sukunimikirjan» osalta kovin vaatimaton. Suomalaisen nimikirjan sukunimiosan laatimiseen on tuskin voitu käyttää puoltakaan tästä ajasta, ja siksi sen erilaisiin puutteisiin, joista varmaan tekijätkin ovat suunnilleen selvillä, tekee mieli suhtautua melko ymmärtävästi. Kun laajempaa samantapaista teosta varmasti saadaan odottaa pitkään, pelkkä myönteisten puolien korostaminen saattaisi kuitenkin antaa asiaan perehtymättömille sellaisen vaikutelman, että suomalaisen sukunimistömmen alkuperä ja historia olisi jo enimmäkseen selvitetty. Siksi otan seuraavassa ensin puheeksi joitakin sellaisia asioita, jotka ovat minua kirjaa selaillessani jossain määrin kiusanneet. (Sivutän tässä eräät seikat, joihin mm. Timo Alanen aikakauskirjassa *Genos* 4/1984 ja Helena Rautala *Sananjalassa* 1985 jo ovat kiinnittäneet huomiota.)

Artikkelien rakenne

Tekijät ovat jakaneet sukunimiosan kirjoitustyön siten, että Pirjo Mikkonen on kirjoittanut nimiartikkeleista alkupuolen (A—L) ja Sirkka Paikkala loppupuolen (M—Ö). Paikkalan osuus on hieman suurempi kuin Mikkosen, n. 62 % artikkeliosan sivumäärästä. — Nimiartikkeleihin laajemmin tutustuva huomaa varmasti pian, että asioiden esitystavassa on kirjoittajien välillä melko selviä eroja. Sisältöjen yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa, että tekijät ovat usein myös painottaneet erilaisia aineistoja eri tavoin — mikäli ne yleensä ovat olleet täsmäl-

leen samat. Niinpä Paikkala esittelee nimiartikkeleissaan (toisin kuin Mikkonen) runsaanlaisesti myös nuorehkoa ja ilmeisesti kirkonkirjoista poimittua 1700- ja 1800-luvun nimiaineistoa. Joissakin tapauksissa tämä on tarkentanut eri sukunimien taustaa, mutta yleensä poiminnot eivät tuo esiin mitään asiaa olennaisesti valaisevaa. Samantyyppinen ero on se, että Paikkala luettelee monien vain siirtokarjalaisille kuuluneiden sukunimien sodanjälkeiset esiintymäkunnat. — Periaatteellisesti tärkeämpi kysymys on ehkä ollut se, kuinka paljon nimiartikkeleihin otetaan mukaan yleisyyden tai kielellisten perusteiden nojalla muuten pois karsituneita sukunimiä. Sellaisia on Paikkalan osuudessa selvästi runsaammin.

Artikkelien rakenteen vaihtelu ja kirjoitustyylien erot kuvastunevat esim. seuraavanlaisissa aloituksissa:

KATAJA (1459)

Suomessa on lähes sata *Kataja*-nimistä tilaa. Niistä hyvin moni on entinen torppa. Joistakin on mainittu, että nimi murteen mukaan pitäisi olla *Katava* (esim. Akaassa, Kiikalassa, Lemussa ja Nummella). Sukunimenä asumuksen nimi on mm. — —

KOIVU (1467)

Sekä vanhimpiin että nuorempiin talon- ja kylännimiin kuuluu *Koivu* eri puolilla maata, esim. Tervolassa, Kärsämäellä, Lapualla, Vehkalahdella, Ylitorniossa ja Karkussa. Vanhimpia edustaa mm. Pirkkalan *Koivu*: Padasjoen käräjillä 1499 on esiintynyt Henrich Koiwost (= Koivusta). Sukunimi *Koivu* on melko yleinen Etelä-Suomessa, eikä se kokonaan puutu Pohjois-Suomenkaan nimistöstä. — —

MÄNTY (468)

Sukunimeä on esiintynyt ennen viime sotia linjan Vaasa—Jyväskylä—Hiitola eteläpuolella sekä toisaalta Kemi- ja Tornionjokilaaksossa. Osa nimistä on siirtynyt suoraan talonimestä, joka on voinut saada aiheensa kuten *Mäntylä*kin läheisestä mäntymetsästä tai huomattavasta, yksittäisestä puusta. Myös ruotujako-

laitos on tuonut sukunimistöömme *Mäntyä* sotilasnimenä. — —

PAJU (465)

Vanha henkilönnimistöömme on saanut aiheita luonnosta, niin myös kasveista. *Paju* on ollut suosittu mm. notkeutensa vuoksi, ja sitä on käytetty esim. talousesineiden ja erilaisen tarvekalujen valmistukseen. *Pajua* on kasvanut runsaasti niittyjen, ojien ja vesien vierillä, joiden lähellä sijaitsevat luontopaikat ja asumukset ovat helposti saaneet sanan nimeensä. Nimeä esiintyy keskiaikana ainakin — —

PIHLAJA (1233)

Pihlaja-nimiä ovat välittäneet sukunimistöömme asutusnimet luonnosta tai luontoonimistä. Sukunimeä *Pihlaja* esiintyy lähinnä Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla; *Pihlaja*-nimiä taloja on lisäksi runsaasti Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Nimeä on otettu sukunimeksi myös vuosisadan alun nimenmuutoissa — —

Erityisen kirjavia ovat monet usein toistuvat, samantyyppisten sukunimien asiataustaa koskevat selitykset — varsinkin sukunimiosan jälkiosassa. Esi-isiemme joukossa otaksutaan olleen mm. »vesieläintä tarkoittavan mursun» metsästäjiä, »ominaisuuksiltaan sorsaa muistuttavia», pukkien hoitajia ja kasvattajia, mutta toisaalta muutkin kuin *Sikaset* ja *Sonniset* ovat voineet jäädä tällaisia vanhastaan vakiotyyppisiä selityksiä vaille. Turhaan tilaa vievä selittely sekä kirjoittajien tyylitaitoa koetteleva asioiden toistelu olisi usein olennaisesti vähentynyt, jos kirjaan olisi sisällytetty laajempi suomalaisten sukunimityyppien esittely, johon artikkeleista olisi voitu viittailla.

Toinen esitystekninen vaikeus on liittynyt sukunimien nykyisen maantieteellisen levinnän selvittelyyn. Kirjassa on maakuntajakoa esittävä kartta, mutta niin kuin kirjoittajat itsekkin ovat todenneet (s. 233), sen rajoissa ei ole pysytty. Artikkeleista saa sellaisen kuvan, että Paikkalalla on ollut käytössään runsaammin erilaisia

levikkikarttoja; ainakin juuri hän esittelee nimien nykylevintää mitä erilaisimpien »linjojen» avulla ja usein myös kuntia mainiten. Kaikkiaan levikkialueiden esittely saisi kyllä olla yhtenäisempää. Nyt maakunnat, läänit, vesistö- ja murrealueet ovat lukijan silmissä usein melkoisena sekamelskana. Jotkut nimitykset ovat yllättäviä tai huonosti tunnettuja (esim. »Olavinlinnan seutu» s. 544, Kyronmaa s. 465, Suupohja s. 542), ja sellaiset ilmaukset kuin »Järvi-Pohjanmaa» s. 633, »Kyrön seutu» (s. 670) tai »kaikkialla Etelä-Suomessa Siikajokea myöten» (s. 668) saanevat monet ymmälleen. Ehkäpä osa kirjavuudesta on erilaisista lähteistä tarttunutta. Mainittakoon vielä, että kirjassa on myös joitakin sellaisia nimiartikkeleita, joista vanhahkonkaan sukunimen esiintymäalue ei käy ilmi.

Sukututkijoiden ja nimistöntutkijoiden kannalta kiusallinen seikka on lähdeviitteiden vähyys. Aiempiin selityksiin viitattaessa mainitaan kyllä usein kirjoittaja ja tutkimuksen ilmestymisvuosikin, mutta asiakirjamerkintöjen lähteet jäävät yleensä arvailujen varaan. Tekijät vetoavat teoksen sanakirjamaisuuteen, ja totta on, että varsinkin asiakirjanimistön osalta lähteiden merkintä olisi olennaisesti muuttanut kirjan luonnetta ja lisännyt sivumäärää. Nimitulkintojen alkuperän jäljityksessäkin on usein vaikeuksia. Kirjoittajat itse ovat esittäneet runsaasti uusia selityksiä ja selitysvaihtoehtoja, mutta artikkeleista ei useinkaan näy, mitkä tulkinnot ovat uusia.

Vanhalla asiakirjanimistöllä on hyvin keskeinen asema sukunimistömme alkuperän selvittelyssä muutenkin kuin nimien iän osalta. Esim. vanhojen kristillisperäisten etunimien kansanomaisista asuista melkoinen osa on säilynyt vain sukunimissä ja paikannimissä, ja tällöin vanhimpien nimien esiintymäalueet osoittavat usein sen, onko nimi syntynyt läntisen vai itäisen kirkon piiriin kuuluneen väestön keskuudessa vai kummallakin taholla. Tätä tietä paljastuu sekin kiintoisa piirre, että monet vanhat henkilönnimet

ilmaantuvat asiakirjoihin Länsi- ja Itä-Suomessa samoihin aikoihin, mutta lännessä paikannimissä ja idässä »sukunimissä».

Sukunimet ja paikannimet

Vanhan kansanomaisen etunimistömme lisäksi on sukunimistömme selvittelijöiden tunnettava varsin hyvin myös paikannimistöämme ja sen alueellisia erityispiirteitä sekä ne vanhat ja monenkirjavat henkilönnimet, jotka usein on voitu luokitella vain *lisänimiksi*, koska ne sellaisilta näyttävät. Ehkä kaikkein hämärin osa suomalaisesta nimistöstä on kuitenkin esikristillinen henkilönnimistö, vaikka sitä on pyritty systemaattisesti selvittämään mm. kahdessa väitöskirjassa (A. V. Forsman 1891, D.-E. Stoebe 1964). Ongelmana on erityisesti se, että omakielisen esikristillisen henkilönnimistömme leksikaaliset ainekset ilmeisesti paljolti ovat olleet luonnostaan yleisiä myös paikannimissä. Lisänimiin ja myöhempiin sukunimiin ne ovat siis voineet päästä myös asuinpaikkaan viittaavina. Kun nyt jälkiä ikivanhoista omaperäisistä »etunimistä» on etsitty ensi sijassa vanhoista lisänimistä ja sukunimistä, niin tällaisessa tutkimuksessa esitetyt ajatukset kuvastuvat tietysti myös sukunimien alkuperän selvittelyssä. Erityisesti ne näkyvät eräissä sanasemanttisesti rajattavissa nimityypeissä, esim. eläimennimityksen (+ pääteaineksen) sisältävien sukunimien selityksissä. Kirjoittajien omat käsitykset voivat samoissa nimityypeissä erota jonkin verran. Niinpä Paikkala mainitsee, että esim. sukunimet *Repo*, *Susi* ja *Sorsa* voivat perustua myös asuinpaikan nimeen, mutta Mikkoselta tällaiset selitykset yleensä puuttuvat (*Hukka*, *Kettunen*, *Kuikka* jne.).

Kun suurin osa erilaisista sukunimistämme perustuu (usein talonnimien kautta) paikannimiin tai ainakin on rakenteeltaan paikannimistön kaltaista (esim. tyyppi *Virtaranta*, *Koivulehto*), kirjoittajat ovat joutuneet kaiken aikaa pitämään silmällä myös paikannimistöämme. Täl-

laiset kytkökset laventavat sukunimistöme alkuperän selvittelyä tavattomasti, koska mukaan tulee myös erilaisten paikannimityyppien yleisyyden ja levinnän kartoitus. Paikannimistön lisäksi on samaan tapaan pidettävä silmällä oikeastaan myös monia appellatiiveja, erityisesti topografista sanastoa. On täysin ymmärrettävää, että nimitulkinnoissa on tältä osin kirjavuutta ja ilmeisesti myös jonkin verran hataruutta. Selitysvaihtoehtoja on monesti useita, eikä rajanveto niiden välillä yleensä ole mahdollista ilman sukututkimuksen tyyppistä nimien taustan selvittelyä. Niinpä esim. *Kolu*, *Kulju*, *Luoma*, *Moisio*, *Perk(k)iö*, *Rimmi* ja *Riutta* -sukunimiset voivat olla suhteellisen varmoja nimiensä kytkeytymisestä paikannimiin tai ainakin tiettyihin paikkoihin; esim. sukunimille *Kari(nen)*, *Mutka(inen)*, *Lantto*, *Levä(nen)*, *Louko*, *Paljakka* ja *Rasi* taas on useita selityksiä. Joistakin harvinaisemista paikannimilähtöisistä sukunimistä kantanimi on kyllä jopa paikannettu (esim. *Kaisanlahti*, *Kalijärvi*, *Lapiolahti*, *Muuriainsiemi*), ja joissakin tapauksissa on kirkonkirjoista kaivettu esiin tämän lisäksi vielä sukunimen ensimmäiset haltijatkin (esim. *Mäntyranta* ja *Matinlompola* Pellossa).

Katselin sukunimistössä esiintyvien paikannimityyppien levinnän selvittelyä hieman laajemmin P-alkuisten nimien osalta. Yleisvaikutelmakseni jäi, että sukunimien esiintymistä talonniminä on pidetty silmällä melko hyvin ja ilmeisesti usein kartoitettukin. Kyseisen paikannimityypin levintää koskevat muut erityispiirteet jäivät sen sijaan ainakin lukijalta piiloon, eikä asutusnimien levikkekään ole voitu (tilanpuutteen takia?) esitellä kovin täsmällisesti. Esim. *Paksunieni*, *Peltomaa*, *Puska-*, *Perkkiö* ja *Perko* (pro *Perkiö*) ovat paikannimistösamme yllättävän suppea-alaisia nimityyppisiä, joten samanasuiset sukunimet ovat jo tämän takia leimautuneet alueellisesti. Selvistä sanasto- tai nimistömaantieteellisistä erityispiirteistä olisi voinut huomauttaa useammin. Tällainen maininta liittyy kyl-

lä esim. nimiin *Pudas* ja *Puro* muttei esim. nimiin *Porttila*, *Piispa-Pispa*. Joskus — varsinkin jos tarjolla on myös henkilönnimikanta — viitteet paikannimistöön voivat puuttua kokonaan (esim. *Pilli*, *Pehkonen*, joka on yhdistetty vain nimiin *Pekka*, *Pekko*).

Visaisia etymologioita

Sukunimien etymologinen selvittely on niin laaja tutkimusala, että sen voi hyvin rinnastaa suomen kielen sanaston etymologiseen tutkimukseen, varsinkin jos tavoitteena on sekä nimien kielellisten aineksien että niiden asiataustan paljastaminen. Vaikka esimerkiksi Viljo Nissilä on tälläkin alalla tehnyt — erityisesti karjalaisen sukunimistön osalta — hyvin mitattavan työn, tiedot näistä asioista ovat kaikkiaan vielä niin puutteellisia, että Suomalaisessa nimikirjassa esitettyjen selitysten tarkka kommentointi on käytännössä mahdotonta. Kirjoittajat ovat tehneet tältäkin osin suuren urakan, mutta he ovat aivan oikeassa sanoessaan: »Olkoon tämä alku, josta voimme myöhemmin jatkaa ja korjata puutteet.»

Tekijät ovat määrittäneet sukunimien etymologioinnin niiden alkuperän ja sisällön selvittämiseksi (s. 232). Sukunimiosan alkuun sijoitettu luku »Suomalaisten sukunimistä» osoittaa suppeudestaan (17 sivua) huolimatta hyvin selvästi sen, miten monenlaisista ja eriaikaisista nimistä, nimityksistä ja sepitteistä sukunimistöme koostuu, vaikka sukunimipakko tuli voimaan vasta vuoden 1921 alusta. Niinpä sukunimien etymologointiin kuuluu jo heti ensimmäisenä se rajanveto, jonka kirjoittajat ovat pyrkineet varmistamaan erilaisia asiakirjalähteitä läpikäymällä: on saatava mahdollisimman selvä kuva siitä, miten varhain nykyiset sukunimemme ovat esiintyneet asiakirjoissa jonkinlaisina lisäniminä, asuinpaikan nimityksinä tai periytyvinä sukuniminä, vai puuttuuko niiltä tällainen tausta kokonaan. Varsinkin vanhojen ja uusien nimien erotte- lun osalta tulokset näyttävät luotettavilta,

vaikka niitä ei aina ehdottoman varmoina esitetäkään. Esim. *Kare* ja *Mela* näyttävät nuorilta nimiltä, *Kareinen* ja *Melanen* taas monia vuosisatoja vanhemmilta. Melko vähän on selvitelty myös erilaisten *-nen*-loppuisten nimien ajallista ja alueellista taustaa, vaikka sen tulisi yhtenä sukunimistömmä tyypillisimpänä piirteenä kuulua oikeastaan jo yleissivistykseen.

Pulmallisimpia tietysti ovat sellaiset vanhat sukunimet, jota ovat kielellisinä ilmauksina kaikin puolin hämärtyneitä. Näitä löytyy nimiartikkeleista kymmenittäin (tyyppiesimerkkejä: *Kaaja*, *Kaistinen*, *Kamunen*, *Kaukua*, *Mutta*, *Muttonen*, *Mytty*, *Möykkynen*), ja vielä paljon suurempi on sellaisten sukunimien määrä, jotka ovat siinä määrin monitulkintaisia, että niiden alkuperä on oikeastaan täysin avoin (esim. *Kaakinen*, *Kaasinen*, *Kalpio*, *Kaltainen*, *Mokko*, *Mouhu*, *Muhonen*). Jos kielellisesti hämärtyneelle sukunimelle voidaan osoittaa paikannimikanta, niin se on sukunimenä selvitetty. Asia muuttuu paljon ongelmallisemmaksi, jos lähtökohdasta todennäköisesti tai mahdollisesti onkin jokin hyvin vanha henkilönnimi, olipa se sitten omakielinen, vieraan väestön mukana tullut tai muuten käytöstä hävinnyt varhaisen kristillisperäisen nimen kansanomaisen asu.

Monille tietoja etsivälle on hyvin paljon apua siitä, että aiemmat selitykset on melko tarkoin koottu yksiin kansiin, mutta toisaalta tämä myös paljastaa selvemmin kuin suppea-alaiset erikoistutkimukset, miten paljon epäselvyyttä ja monitulkintaisuutta sukunimistössämme vielä on. Kun kirjoittajille on laajoihin aineistoihin perehtyessään kuitenkin alkanut hahmotua sukunimistöstämme tietynlainen kokonaiskuva, on ymmärrettävää, että he ovat esittäneet runsaasti myös omia tulkintojaan ja oletuksiaan. Uusia selityksiä ei vanhimmille henkilönnimille (päänimille tai lisänimille) ole nähdäkseen esitetty, mutta muuten osa tulkinnoista on aivan yhtä hyviä kuin aiemmatkin. Mukana on kuitenkin myös niin löyhiä otaksunia, että niistä voi olla asioita vähemmän tunte-

valle lukijalle enemmän haittaa kuin hyötyä. Jokin tyyppiesimerkki. Nimelle *Mähönen* esitetään mm. sellainen selitys, että sen lähtökohdasta olisi ortodoksinen *Makarios* seuraavalla tavalla: *Makkoi* > *Mahko(i)* ~ *Mähkö(i)* > *Maho(i)* ~ *Mähö(i)*. Samantapaisen vaihtelun perusteella sukunimen *Mäkäräinen* otaksutaan syntyneen *Makarios*-nimen *Makara*, *Makari*-asuista. Kun toisaalta samoilla seuduilla esiintyvät *Malkki* ja *Mälkki* on selitetty erikantaisiksi (< *Malakias*; *Melchior* t. germaaninen *Melle*, *Melleco*), olisi *Mähösen* alkuperä ehkä ollut parempi jättää täysin avoimeksi. Osoitukseksi siitä, miten eri nimiä on kytketty samoihin kantoihin, voisi vielä lisätä, että edellä mainittuun germaaniseen nimeen on yhdistetty myös sukunimi *Mällinen*. Tämä taas on ainakin joskus merkitty myös *Mäläskä*-asuina, joka puolestaan on selitetty myös ven. *Melesko* (< *Melentij*) -nimen pohjalta. Sukunimi *Malaska* kuitenkin perustuisi taas nimeen *Malakias* ven. *Malaska*-asun kautta. Tällaisten vyyhtien selvittelyssä alkaa jo kaivata tarkempaan tutkimukseen perustuvaa tietoa. — Joskus on nimien alkuperän selitykseksi tarkoitettuja viitteitä suorastaan vaikea ymmärtää. Jos esim. sukunimen *Muukkonen* selityksenä mainitaan vain nimitys *muukka*, *muukko* 'muukalainen, toispaikkalainen', on vaikeaa käsittää, miksi ainoa *Muhonen*-nimen selitys on viite *Muukkoseen* ja miksi myös nimestä *Mykkänen* on viite *Muukkoseen*.

Turhaan tilaa vievänä pitäisin myös seuraavantyyppistä selitystä, joka liittyy sukunimiin *Märsy* (130) ja *Märsynaho* (32):

– – Nimien taustalla voisi olla merimiehelle, purjehtijalle, laivurille annettu lisänimi *Märsy* 'laivan mastohäkki, -kori' (< ruots. *märs*); Himangalla on *märsyksi* sanottu 'laivan alapurjetta'. Lähinnä Pohjois-Pohjanmaalla on runsaasti *Märsy*-alkuisia paikannimiä, joista Jouko Vahtola on todennut väitöskirjassaan (1980) useimpien olevan »soiden nimiä, ja nimeämisperusteena on

ehkä niiden upottavuus tai niitä tallattaessa syntyvä ääni». Sukunimiin onkin saatu paljon aineksia asuinpaikkojen nimistä. On silti mahdollista, että kyseisissä *Märsy*-paikannimissä on henkilönnimistä juontuvia.

Samaan tapaan kuin Viljo Nissilä ja myöhemmin Jouko Vahtola olen itse pitänyt kutakuinkin varmana, että suomalaisten esikristilliseen henkilönnimistöön on kuulunut paljon germaaneilta jo hyvin varhain lainautunutta henkilönnimistöä. Nissilä muuten on mennyt viime tutkimuksessaan (Germaanisesta nimaaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistössä, 1980, s. 188) jopa niin pitkälle, että hän otaksuu maassamme asuneen germaanista väestöä jo ennen kantasuomalaisten maahanmuuttoa. Näihin selitysmahdollisuuksiin Mikkonen ja Paikkala ovat tarttuneet hanakasti, ja ahkerassa käytössä heillä on ollut Förstemannin *Altdeutsches Namenbuch* (1900), josta kyllä löytyy runsaasti hämärtyneiden sukunimiemme kaltaisia henkilönnimiä. Ajatus on samantapainen kuin Vahtolalakin: että yhtäläisyyksien määrä korvaa ne usein ylittämättömät vaikeudet, joita tulee vastaan varsinkin jos nimien lainautuminen halutaan viedä pitkälle esihistorialliseen aikaan. Myöhemmistä alaksa-laisista aineksistahan Viljo Nissilä on jo paljastanut varmimmin lainoilta näyttävän osan. Uudet oletukset ovat usein yhtä hyviä kuin aiemmin esitetyt samantapaiset tarkemmin todistamattomat otaksumat mutta paljolti kuitenkin niin epävarmoja, että kirjaa lukiessaan joutuu jatkuvasti miettimään, olisiko nimitulkinnoissa sittenkin pitänyt olla kauttaaltaan pidättyvämpi. Muutamia esimerkkejä sukunimistä, joita on pidetty »muinaissaksalaisiin», germaanisiin, (muinais)skandinaavisiin, joskus muinaisruotsalaisiin henkilönnimiin perustuvina, yleensä nimien ikää sen tarkemmin erittelemättä: *Haili, Heilala, Hiljanen, Hostikka, Huppunen, Hursti, Huuemonen, Huvinen, Hälinen, Hälvä, Härö, Höyhty, Ilvonen, Jalli, Kaartinen, Kakko, Kammonen, Karkko-*

Karttunen, Karvonen. Jos vanhat germaanisaiset lainat kuitenkin katsotaan enimmäkseen tšekäläiseen suomalais-ugrilaiseen alkuväestöön sulautuneiden germaanien peruiksi, ei näinkään runsas germaanisperäinen henkilönnimistö olisi yllättävää.

Kaikkiaan Suomalaisen nimikirjan sukunimiosa on niin rohkea yritys, että se pakosta ihastuttaa ja vihastuttaa. Teos sisältää sukunimistöämme tavattoman paljon erilaista tietoutta, ja vaikka siinä on selvää epätasaisuutta ja erilaisia puutteita, ne jäävät runsaan asiatiedon varjoon. Teos on tietysti kirjoitettu ensi sijassa laajalle lukijakunnalle, mutta myös nimistöntutkimuksen kannalta on erinomainen asia, että tällainen yleisesitys on saatu aikaan. Se nimittäin paljastaa hyvin selvästi, mitä tiedetään tai luullaan tiedettävän ja mistä ei tiedetä vielä juuri mitään. Samalla sukunimistöämme tutkijoiden monenkirjavaan joukkoon on saatu kaksi suomalaista henkilö- ja paikannimistöä hyvin laajasti hallitsevaa ja yritteliästä ihmistä. Tässä joukossa ei liene kovin monia, joilla olisi vielä myöhemmin yhtä paljon sanottavaa suomalaisesta sukunimistöä kuin Pirjo Mikkosella ja Sirkka Paikkalalla. Siksi on syytä toivoa, että hieman poikkeuksellisella tavalla alkanut laajamittainen tutkimus voisi kummankin osalta jatkua suppeammin rajattuna mutta tarkempana.

Kustantajan suunnitelmissa on tietävästi Suomalaisen nimikirjan julkaiseminen joiltakin osin korjailtuna ja erikseen myytävänä laitoksena. Jos näkyvät muutokset tällöin ovat mahdollisia, niin itse toivoisin ensimmäiseksi »Suomalaisten sukunimistä» -luvun huomattavaa laajentamista kirjassa esitettyjen nimitulkinntojen pohjalta; nyt se perustuu liiaksi aiemmin esitettyyn. Tilaa olisi helposti saatavissa: nimiartikkeleissa on paljon sellaista, jonka voisi jättää pois tai korvata viitteillä. Uusiin tutkimuksiin ei tätä sukunimikirjaa varten kannattane ryhtyä.

EERO KIVINIEMI